

OVER GOD IN HET LEVEN VAN ALLEDAG
CONFERENTIE

OP PLEINEN EN STRATEN, TUSSEN POTTEN EN PANNEN: OVER HET GODDELIJKE IN HET DAGELIJKS
LEVEN.

MAAIKE DE HAARDT
Hoogeveen, 9 oktober 2010

Ik spreek hier als collega-vriendin van Kune Biezeveld die veel met Kune over haar project, het ontmaskeren van valse tegenstellingen en wat daarmee in de Protestantse traditie verloren ging, heb gesproken. Als 'katholiek' theoloog sta ik in Kune boek voor de 'andere' kant; voor wat verdrongen werd, voor schepping, natuur, beeld, sacrament en zien; tegenover openbaring, geschiedenis, woord en horen; als 'de tegenpositie' representeer ik een 'houding', een 'religieuze grondpositie', een 'benadering' die Kune typeert als esthetisch- mystiek- priesterlijk en metafysische, tegenover het protestantse profetische, ethische en historische. Kune probeert aan die opposities voorbij te komen door, de prijs van de scheiding tussen de polen was immers hoog. Bovendien, het is pastoraal van belang en theologisch adequaat om deze nieuwe benadering verder te ontwikkelen en daarmee, zo meent Kune, kan de relatie van God met de complexiteit van het dagelijks leven een plaats krijgen in leer (theologie dus) en leven.

Belangrijke vraag voor mij is dan hoe dit theologisch verder te denken als we meer willen doen dan de belangrijke aanzetten, die Kune Biezeveld gegeven heeft. Het boek is nog een weg deconstructie en reconstructie. Kune heeft niet verder kunnen gaan. Ik deelde haar inzet maar volgde in mijn theologie van het alledaagse een andere route. Daarvan leg ik u hier een aantal fragmenten voor; mijn manier om Kune's weg te vervolgen.

Al geruime tijd houd ik me bezig met een theologie van het alledaagse. Tegen de stroom in van de (religieuze) onbeduidendheid en de oppervlakkigheid die lange tijd aan het alledaagse werd toegeschreven, probeer ik de religieuze dimensies en momenten die zich in en door het dagelijkse doen en laten kunnen aandienen naar voren te halen. Om van daaruit de betekenis en relevantie ervan voor theologie, spiritualiteit en kerken zichtbaar te maken. Het is niet vreemd dat juist in vrouwenstudies, bevrijdingstheologieën en postkoloniale studies een sterke voorkeur voor dit alledaagse geldt. Immers, het alledaagse werd en wordt veelal primair beschouwd als het domein van vrouwen, van de gemarginaliseerden en heeft *dus* (sic!) weinig te maken met de 'grote en belangrijke' zaken van het politieke, economische leven en evenmin met de 'grote en belangrijke inzichten' in wetenschap, theologie en kerken.

Dat er altijd al stemmen waren die zich tegen deze opvattingen verzetten, moge blijken uit de spirituele en intellectuele biografie van de beroemde Mexicaanse geleerde, dichteres van prachtige liefdes- en religieuze poëzie, sor Juana Inés de la Cruz (1651-1695).¹ Sor Juana, die wel wordt beschouwd als een van de grootste dichters van de Spaanse taal, was een geleerde kloosterlinge met een vruchtbare literaire en wetenschappelijke carrière. Voor een vrouw in haar tijd was dat echter in veel kringen geen aanbeveling en het bracht haar dan ook in conflict met de kerkelijke autoriteiten. Zij kreeg een verbod om te schrijven en mocht ook niet meer studeren in haar geliefde bibliotheek. Uiteindelijk werd zij voor straf naar de keuken verbannen, 'de plaats waar vrouwen immers thuishoren'. Maar, zo schrijft zij, ook al studeerde ik niet in boeken, ik

bestudeerde alles wat God gemaakt heeft, alle werken van het universum. En met name het werk in de keuken bracht haar tot een dieper inzicht in de wetten van de natuur. Niet zonder zelfspot, humor en impliciete schrijft ze in haar beroemde autobiografische verweerschrift 'Antwoord' (La Respuesta):

Wel, Mylady, wat kan ik u vertellen over de geheimen van de natuur die ik leerde tijdens het koken. Ik zie hoe een ei vast wordt en bakt in boter en olie, en dat het daarentegen uiteenvalt in suikerstroop. [...] Ik zal u niet met deze onnozelheden vermoeien, [...] Maar in waarheid, Mylady, wat kunnen wij vrouwen anders weten dan de filosofie van de keuken? Lupercia Leonardo zei terecht dat men heel goed kan filosoferen tijdens de bereiding van het avondeten. Ik zeg vaak als ik deze dingen bemerk, 'had Aristoteles gekookt, dan zou hij veel meer geschreven hebben.'²

Hoewel de wereld en het wereldbeeld van sor Juana niet zonder meer over te zetten naar de onze tijd is het niet vreemd dat zij voor velen als een soort 'proto-feminist' geldt. Het hier genoemde citaat wordt in dit verband vaker aangehaald. Het brengt heel helder de voor vrouwen complexe en meervoudige betekenissen van het alledaagse naar voren. Het gaat daarbij niet enkel om kritiek op de aan vrouwen 'toegewezen' plaats. Veel meer gaat het hier om het zichtbaar maken van de kennis en inzichten op alle gebieden van het leven die in dit 'onnozele' alledaagse worden opgedaan. Het gaat om een type wetenschap dat zich kan meten met de inzichten en de kennis van de grootste filosofen en theologen. Een bron van kennis echter, die nog in de academie noch in de kerken gewaardeerd wordt. Sor Juana beschouwt haar 'keuken-kennis' op een bepaalde manier als een hogere vorm van weten en wijsheid.

Wat blijkt hier: het alledaagse, dat domein van het onnozele en het triviale, het domein van de herhalingen, routines en gewoonte, maar evenzeer domein van het onverwachte en onbeheerste, dat aan vrouwen, kinderen en ouderen toegewezen én voorgeschreven domein, blijkt een onuitputtelijke bron van inzicht, wijsheid en creativiteit. Sor Juana, en dat geldt voor vele vrouwen die letterlijk of figuurlijk tot deze alledaagse trivialiteiten veroordeeld zijn, heeft haar straf overleefd. Voor haar en voor velen werd de keuken tot een plaats van goddelijke openbaring, tot een plaats van creativiteit en daarmee op een bepaalde manier ook tot een plaats van bevrijding. Hoezo het alledaagse oppervlakkig, onbetekenend?

Belichaamde spiritualiteit

Vraag is vervolgens wat dan de aard van die kennis en wijsheid zijn die in dat alledaagse leven wordt opgedaan. Waarom is ze theologisch en spiritueel van belang? Wat 'leert' het alledaagse ons over God? Welke religieuze en spirituele ervaringen en welke theologische inzichten worden naar voren gebracht door diegenen of datgene die/dat niet werden of worden toegelaten tot de officiële tempels van de religieuze kennis, theologie en kerken dus? Wat valt er te leren van vrouwen en anderen die niet 'goed' genoeg geacht worden om mee te praten, mee te denken en voor te gaan in rituelen. Van al diegenen dus, die hun religieuze en spirituele talenten op creatieve wijze hebben ontwikkeld op en vanuit de hen toegewezen plaatsen en die daar -in hun alledaagse leven- de beelden en symbolen uit hun tradities op eigen wijze vorm gaven en interpreterden. Want dat wil ik graag benadrukken, de christelijke traditie staat niet buiten dit alledaagse leven maar precies daar wordt het geloof toegeëigend.

Een eerste element dat opvalt is dat deze toegeëigende en ontwikkelde kennis niet primair conceptueel is, niet allereerst instemming is met een bepaalde geloofsinhoud of geloofsuitspraak. Geloven is hier 'geleefd geloof', dat pas duidelijk wordt in de manier waarop de dingen gedaan

worden en de ervaringen die men daarbij opdoet. In het kijken naar de dagelijkse omgeving, binnen- en buitenshuis, *zag* sor Juana de schoonheid van de schepping, *rook* en *proefde* zij de aanwezigheid van God in de schepping en *wist* zij van de wijze waarop in de keuken, in de tuin, in de omgang met haar medezusters, in het poetsen en wassen, deze goddelijke aanwezigheid in sterke of minder sterke mate *hoorbaar* en *voelbaar* was. In die dagdagelijkse dingen worden mensen letterlijk door God 'aangeraakt'.

De aandacht voor het alledaagse brengt ons dan ook in herinnering dat de meest prachtige en krachtige symbolen uit de traditie hun basis en hun grond vinden in deze heel basale, lichamelijke en zintuiglijke ervaringen. De tragiek is dat we dat grotendeels vergeten zijn, ook al zijn er in de Schriften en andere teksten, vooral ook liederen, volop aanwijzingen te vinden. De tragiek is ook dat velen niet herinnerd willen worden aan iets dat te aards, te triviaal, te oppervlakkig zou zijn. Maar wie erop let merkt dat de symbooltaal van de christelijke traditie bol staat van deze lichamelijke, zintuiglijke bemiddelde symbolen: armen worden gevoed, we hongeren en dorsten naar gerechtigheid, we zijn met Christus bekleed. De goddelijke wijsheid is in de heerlijkste geuren onder ons, 'als kaneel en kameeldoorn, als uitgelezen mirre', lezen we bijvoorbeeld in Sirach 24. En ook de incarnatie en sacramenten hebben alles met deze primaire ervaringen en aanrakingen te maken. De incarnatie van het goddelijke in materialiteit en lichamelijke bevestigt in die zin de buitengewone betekenis van het lichaam. Spiritualiteit kan niet zonder het lichaam, wordt pas levend en leefbaar als ze niet alleen figuurlijk maar vooral ook letterlijk 'dicht op de huid' zit, aan de oppervlakte dus. Opdat mensen door het goddelijke ook werkelijk geraakt kunnen worden.

Hoezo de alledaagse werkelijkheid niet spiritueel? Of is het spreken over oppervlakte en diepgang, over 'allegaats/gewoon' en 'buitengewoon'; over 'volksreligiositeit' en -wat is het tegenbeeld 'echte' of ware religiositeit' juist weer een van de vele elkaar uitsluitende tegenstellingen -zoals Kune die ook ontmaskerde-. Tegenstellingen die een weerspiegeling zijn van machtverhoudingen en strijd om de definities. En worden deze tegenstellingen vanuit het alledaagse, vanuit de geleefde religie, dan ook ten dele als valse tegenstellingen ontmaskerd?

Op de huid

Maar het alledaagse brengt ons nog meer in herinnering van wat graag vergeten wordt. En ook dat heeft met lichaam en zintuigen te maken. Want de positieve lichamelijke die ik hierboven beschreef als toegang tot het goddelijke, wordt voor velen ondergraven doordat datzelfde lichaam ook aan verandering en verval onderhevig is. Het lichaam wordt ouder, ziek, heeft zijn beperkingen in tijd en ruimte en schiet bovendien ook in moreel opzicht vaak tekort, is gebrekkig. En ook dat laatste werd in de traditie aan het lichaam gebonden, via het eten van de appel (Eva) en het verval en lijden dat daarvan het gevolg was. In de traditie lijkt dit aspect van vergankelijkheid de meeste nadruk te krijgen en tegelijk de meeste angst in te boezemen. Negeren en ontkennen lijkt historisch gezien, in ieder geval binnen filosofie, theologie en in grote delen van de westerse cultuur, de enige oplossing voor dit 'probleem'.³ In het concrete dagelijkse leven zijn deze zaken echter niet te ontlopen of te negeren. Iedereen krijgt er vroeger of later mee te maken. Het dagelijks leven kent echter ook de vreugde van de geboorte, het nieuwe leven, de liefde en relaties. En het heeft weet van de pijnlijke en kwetsbare kanten die hier onvermijdelijk mee verbonden zijn. En ook deze ervaringen zijn zeer zintuiglijk en lichamelijke. Dat laatste geldt overigens ook de ogenschijnlijk triviale, 'allegaats' genoegens van een gevulde maag, schone en gewassen kleren, de geurende tuin in het voorjaar, of, meer passend bij dit moment, de herfstgeuren en kleuren of -weer heel anders- de kleine rituelen van dagelijkse zorg en aandacht. En opnieuw zijn het vrouwen die traditioneel de zorg en verantwoordelijkheid voor

deze onontkoombaar ambivalente dimensies van het leven dragen, opgelegd en zelf gekozen.

Het heeft ertoe geleid dat vrouwen, zoals gezegd, in deze alledaagse realiteit sporen van het goddelijke ontwaarden en hun vreugde, dankbaarheid, hun verdriet en pijn in dat alledaagse leven met deze sporen van goddelijke aanwezigheid in verband wisten te brengen. Als God zich aan mij openbaart, dan is het tussen de potten en de pannen, tijdens het werk, of als ik de kinderen naar school breng, schreef oudtestamentica Renita Weems in haar boek 'Listening for God' - luisteren om God te vinden. In het buitengewoon *gewone* wordt het gewone *buitengewoon*. Die aanwezigheid in de concrete materialiteit van de dagelijkse werkelijkheid te kunnen zien en vooral te kunnen voelen, vraagt een speciaal soort attitude, een zintuiglijke en open gerichtheid op het concrete leven hier en nu. Het is als het ware de belichaamde vertaling van wat we in de theologie met woorden als 'sacramentaliteit', 'scheppingstheologie', 'incarnatie' tot uitdrukking trachten te brengen. Willen zien, horen, ruiken en voelen voor wat zich openbaart. Voor wat zich aan 'goddelijke presentie' opdringt in de mooie, ingewikkelde, pijnlijke, verbazende en uiterst complexe dagdagelijksheid van het leven. Het vraagt om aandacht en zorg voor de veelheid en complexiteit aan mensen en dingen die zich – hoe onverwacht en ongewenst ook – aandienen, en het vraagt creativiteit en vertrouwen om daarmee om te gaan. *Tender competence*, zo benoemde ik deze attitude eerder met de woorden van Norvene Vest.⁴ Het is een vorm van alledaagse levenskunst, een sociaal-spirituele deskundigheid, een religieuze sensibiliteit gericht op de primaire levensomstandigheden. Om die openbaring gewaar te worden en ze te kunnen leven, moeten alle poriën van onze huid open staan, leven we van een spiritualiteit van de oppervlakte, van het alledaagse opdat het goddelijke ons overal kan raken.